

SLAVIA ORIENTALIS TOM LXXII, NR 1, ROK 2023
DOI: 10.24425/slo.2023.145201

JĘZYKOZNAWSTWO. PRZEKŁADOZNAWSTWO

Oksana Zakhutska (Оксана Захуцька)

Київ, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ŚWIAT ZWIERZĄT W GWARZE WSI OLESZKOWCE NA PODOLU NA TLE INNYCH GWAR POLSKICH NA UKRAINIE

The World of Animals in the Dialect of the Village of Oleshkivtsi in Podolia in Comparison with Other Polish Dialects in Ukraine

ABSTRACT: The paper deals with the vocabulary describing the animal world in the Polish dialect of the village of Oleshkivtsi in Podolia. The analyzed thematic scope contains 255 lexical units, among them both borrowings from Ukrainian and/or Russian (75 units, i.e. 29%) and Polish indigenous words (180 units, i.e. 71%), presented in eight groups: “Animals and Domestic Birds”, “Wild Animals”, “Birds”, “Reptiles, Amphibians, Fishes”, “Insects”, “Animal Sounds and Actions”, “Animal Body Parts and Their Characteristics”, and “Animal Habitat”. Such a comprehensive approach to the present subject matter is a continuation of recent studies into Polish dialects in Ukraine, going beyond the description of “peculiar” vocabulary. The coexistence of two and sometimes three language codes results, among others, in extensive synonymy, which occurs on various levels. Due to the source from which the synonyms come, a synonymous series can consist of indigenous Polish lexemes, indigenous lexemes and borrowings, two or more borrowings. This shows, on the one hand, the strength and scope of linguistic interference, and on the other hand, the durability of indigenous Polish vocabulary. Comparison with other Polish dialects in Ukraine has revealed that 221 lexemes (87%), including 54 borrowings (72%) and 167 Polish indigenous units (93%), appear in other localities.

KEYWORDS: Polish in Ukraine, thematic scope, animal, indigenous Polish vocabulary, borrowing

Niniejszy artykuł przedstawia słownictwo opisujące świat zwierząt w polszczyźnie mieszkańców chłopskiej wsi Oleszkowce na Podolu w zestawieniu z innymi gwarami polskimi na Ukrainie za Zbruczem. Uwzględniono tak zapożyczenia ukraińskie oraz rosyjskie, jak i wyrazy rodzime polskie. Pokazuje to, z jednej strony, siłę i zakres interferencji językowej, a z drugiej – trwałość słownictwa rodzimego. Opracowanie stanowi kontynuację badań gwar polskich na Ukrainie wykraczających poza opis wyrazów „osobliwych”¹ na rzecz całościowego ujęcia rozpatrywanego zakresu tematycznego².

Zwierzęta stały się przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin naukowych, co zaowocowało powstaniem interdyscyplinarnych *animal studies* postulujących nowe spojrzenie na rolę zwierząt w życiu człowieka i kulturze. Istnieje wiele monograficznych i bardziej szczegółowych prac językoznawczych opisujących zwierzęta z różnych perspektyw, w tym lingwistyki kulturowej, językoznawstwa diachronicznego i synchronicznego, frazeologii języka ogólnego i gwarowego, leksykografii i in.³

¹ Por.: A. Kremer, *Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w 1863 r. (przy pomocy A. Gosławskiego)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, poczet III, t. XVIII (XLI), Kraków, s. 178-259 [przedruk w: *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, pod red. J. Riegera, Warszawa 1999, s. 259-340]; P. Parylak, *Prowincjonalizmy mowy podolskiej w Drohobyczu i jego okolicach*, „Zbiór wiadomości do Antropologii Krajowej”, wyd. przez Komisję Antropologiczną Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 1, Kraków, s. 57-77 [przedruk w: *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, pod red. J. Riegera, Warszawa 1999, s. 341-363]; Z. Kurzowa, *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Warszawa – Kraków 1983; Л. Непоп, *Лексичні особливості польських говірок на території Хмельницької та Житомирської областей*, Київ 2004; A. Krawczyk, *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*, Warszawa 2007.

² J. Rieger, *O słownictwie dzisiejszej polszczyzny na Ukrainie i metodach jej badania*, [w:] *Prilozi na Oddelenieto za Lingvistika i Literaturna Nauka pri MANU*, br. 37/I/2011, pod red. M. Mirkulovskiej, Skopje 2011, s. 121-128; J. Rieger, *Czego nie wiemy o polszczyźnie kresowej XX i XXI wieku?*, „Slavia Orientalis” 2017, t. LXVI, nr 3, s. 519-533; O. Zakhutska, *Names of Family Relations in Petty Nobility Village of Siaberka in Zhytomyr Region*, «Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки» 2017, вип. 272, с. 23-29; V. Cherniak, *Nazwy odzieży w Wójtowcach na Podolu na tle określeń w wybranych gwarach polskich na Ukrainie*, „Slavia Orientalis” 2017, t. LXVI, nr 4, s. 687-708; O. Zakhutska, *Słownictwo kulinarne gwary polskiej wsi Dorohań w Żytomińskim*, „Slavia Orientalis” 2018, t. LXVII, nr 2, s. 325-349; V. Cherniak, *Dom i zabudowania gospodarskie w polskiej gwarze wsi Wójtowce na Podolu*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2019, t. LXVII, s. 19-36; V. Cherniak, *Świat roślin w gwarze wsi Wójtowce na Podolu na tle innych gwar polskich na Ukrainie*, [w:] *Słowiańskie przyjemności 3: Wielojęzyczność*, pod red. E. Solak, B. Todorović i B. Popiołek, Kraków 2020, s. 125-138; O. Zakhutska, V. Cherniak, *Określenia człowieka w wybranych wsiach polskich na Ukrainie za Zbruczem: aspekt porównawczy*, „Slavia Orientalis” 2020, t. LXIX, nr 3, s. 655-673.

³ Por.: W. Budziszewska, *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław 1965; Z. Kempf, *Wyrazy „gorsze” dotyczące zwierząt*, „Język Polski” 1985, LXV, s. 125-144; A. Wierzbicka, *Nazwy zwierząt*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin 1993, s. 251-267; *Język a Kultura*, t. 15: *Opozycja homo – animal w języku i kulturze*, pod red. A. Dą-

Materiał wyekscerpowano ze słownika gwary Oleszkowiec na Podolu autorstwa Iwony Cechosz-Felczyk⁴. Są to tereny, które już od końca XVIII wieku znalazły się w granicach Imperium Rosyjskiego, a później Związku Radzieckiego, a więc systematyczne badania nad miejscową polszczyzną na szerszą skalę stały się możliwe dopiero po 1989 r. w odróżnieniu od terenów dzisiejszej Ukrainy zachodniej⁵. Słownik Oleszkowiec został opracowany na podstawie 30 godzin nagrań tekstów ciągłych i odpowiedzi na pytania kwestionariusza i zawiera ponad 5200 wyrazów charakterystycznych dla gwary, zapisanych od 23 informatorów urodzonych w latach 1907-1978.

Sytuację socjolingwistyczną we wsi wraz z fonetyką i morfologią gwary opisała I. Cechosz-Felczyk w kilku artykułach i obszernej monografii⁶. Położone w odległości ok. 40 km na południowy zachód od Chmielnickiego Oleszkowce to jedna z nielicznych miejscowości polskich na Ukrainie, mieszkańcy której jeszcze do niedawna posługiwali się polszczyzną gwarową w życiu codziennym, choć w różnym zakresie. Do 1939 r. we wsi istniała polska szkoła, po 1989 r. mieszkańcy już nie mieli kontaktów z Polską. We wsi dominuje pokolenie starsze i średnie, młodzież wyjeżdża na studia i do pracy do miast, a więc ma albo bierną znajomość języka polskiego, albo uczy się współczesnej polszczyzny⁷.

Słownictwo z Oleszkowiec opisujące świat zwierząt pokazano w porównaniu ze słownictwem innych wsi polskich na ukraińskim Podolu i Żytomierszczyźnie, w tym: pobliskich chłopskich Hreczan (obecnie dzielnica miasta Chmielnicki) na podstawie wspomnianej pracy I. Cechosz-Felczyk oraz ustnych wypowiedzi trzech respondentów urodzonych w latach 1934-1986 odpytywanych przez autorkę na rzecz niniejszego opracowania, Maćkowiec na podstawie pracy Aleksandry Krawczyk-Wieczorek o zapożyczeniach w gwarze tej wsi⁸ i Wójtowiec na podstawie tekstów opracowanych i udostępnionych autorce przez Viktorię Cherniak, a także drobnoszlacheckiej wsi

browskiej, Wrocław 2003; M. Rak, *Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podatrza (na tle porównawczym)*, Kraków 2007; K. Waškowski, *Polskie nazwy zwierząt. Studium historycznojęzykowe*, Nowy Targ 2017.

⁴ I. Cechosz-Felczyk, *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*, Kraków 2004.

⁵ Pierwsze badania miejscowych gwar polskich pojawiły się już w pierwszej połowie XX w., por.: W. Harhala, *Gwara polska okolic Komarna*, „Lud Słowiański” 1931, II A, s. 55-91, 156-177 [przedruk w: *Studia nad polszczyzną kresową*, t. XI pod red. J. Riegera, Warszawa 2004, s. 221-242]; S. Hrabec, *O polskiej gwarze wsi Duliby w b. powiecie buczackim*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1955, t. III, s. 31-76; K. Dejna, *Gwara Milna*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1956, t. IV, s. 5-42; M. Łeśiów, *System fonetyczny gwary hutniańskiej*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1957, t. V, s. 131-153.

⁶ I. Cechosz-Felczyk, *Uwagi o sytuacji językowej w Oleszkowcach na Podolu*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 1, pod red. J. Riegera, Warszawa 1996, s. 257-267; I. Cechosz-Felczyk, *Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna*, Kraków 2001.

⁷ I. Cechosz-Felczyk, *Słownictwo...*, s. 14-15.

⁸ A. Krawczyk, *Zapożyczenia leksykalne...*, s. 107-151.

Siaberka na Żytomierszczyźnie i informatorów pochodzenia drobnoszlacheckiego z Satanowa nad Zbruczem⁹.

Badany zakres słownictwa liczący 255 wyrazów (bez wariantów fonetycznych, zdrobnień, par aspektowych) ujęto alfabetycznie w ośmiu grupach tematycznych: „Zwierzęta i ptactwo domowe”, „Zwierzęta dzikie”, „Ptaki”, „Gady, płazy, ryby”, „Owady”, „Odgłosy i czynności zwierząt”, „Części ciała zwierząt oraz ich określenia”, „Miejsce zamieszkania zwierząt”. Cytaty w zapisie uproszczonym zawierają na końcu oznaczenie informatora: inicjały i cyfry wskazujące rok urodzenia. Dla zapożyczeń przyjmuje się znaczenie zgodne z językiem źródła. Na końcu hasła znajdują się informacje o występowaniu wyrazu w innych wsiach polskich na Ukrainie wraz z możliwymi wariantami.

Skróty nazw miejscowości

OI – Oleszkowce, Hr – Hreczany, M – Maćkowce, W – Wójtowce; S – Siaberka, Sat – Satanów (średnik rozdziela miejscowości chłopskie i miejscowości drobnoszlacheckie)

Skróty słowników

SGPK – Karłowicz J., Słownik gwar polskich, t. I-VI, Kraków 1900-1911.

SJPD – Słownik języka polskiego, pod red. W. Doroszewskiego, t. I-XI, Warszawa 1958-1969.

SW [tzw. słownik warszawski] – Słownik języka polskiego, pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i Wł. Niedźwiedzkiego, t. I-VIII, Warszawa 1900-1927.

Znaki

[] w cytatach drukiem prostym – komentarz niezbędny do rozumienia cytatu lub/i pytanie eksploratora

© materiał gwarowy, przestarzały lub regionalny z Polski etnicznej

◇ odpowiedniki obcojęzyczne zapożyczeń

● połączenia wyrazowe albo idiomy

▲ odpowiedni materiał porównawczy z gwar polskich na Ukrainie

→ odsyła do hasła, zawierającego wyraz pokrewny znaczeniowo

Zwierzęta i ptactwo domowe

baran ‘ts.’. *Welna to je z baranów* WN28 ▲ Hr, W; S

bydło ‘ts.’. *Przyganiają tam bydło* FP23 ▲ Hr, S → chudoba, chudobina, towar

byk, zdr. **byczek** ‘ts.’. *Bykowi założy sie na szyji* [jarzmo] WN28 ▲ Hr, W; S

cap ‘ts.’. [Kozą] *do capa chce* K25 ▲ Hr → kozieł

⁹ O. Zakhutska, *Polszczyzna drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu. Słownictwo*, Warszawa 2015; R. Modzelewska, J. Rieger, *Słownictwo gwary Satanowa nad Zbruczem*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, pod red. J. Riegera, Warszawa 2008, s. 261-366.

- chudoba** ‘bydło’. *To wsio to chudoba* FP23 © SW i SJPD gwar., SGPK ◇ ukr. *xyd^loba*
 ▲ Hr, M, W; S → bydło; chudobina, towar
- chudobina** ‘bydło’. *Trzymam chudobine* WN28 © SW gwar., SGPK ◇ ukr. *xyd^lobuna*
 ▲ W; S → bydło; chudoba, towar
- cielę**, zdr. **cielątko** ‘ts.’. *Cieliontko, ciele* W78 ▲ Hr, W; S obok *cielak*
- czereda** ‘stado, trzoda’. *Bahato chudoby pasiem, krów, to sie nazywa czereda* FP23
 © SJPD i SGPK z ukr. ◇ ukr. *ceped^la* ▲ Hr, M, W; S → stado, trzoda
- deresz** ‘ts.’. *Deresz to un taki, na nim szerść wrodi czerwona i białowata* WN28 ▲ Hr
- drób** ‘ts.’. *Kury, kaczkki, jindyki, giensi, to to drób* K25 ▲ W (por. Hr ros. *ptica*)
- gęsię**, zdr. **gęsiątko** ‘gąsię’. *Giensienta, [jedno, to] giensie* K25 ▲ Hr obok *gąsiątko*; S
- gęsiór** ‘ts.’. *Giensior to naprymer samiec giensi* WN28 ▲ Hr, M i W *gąsiór*; S
- gęś**, zdr. **gęska, gęseczka** ‘ts.’. *Koza, każe, nie chudoba, dziewczyna nie gieńś* JK36
 ▲ Hr, M, W obok *gąska*; S
- hurma** ‘ts.’. *Hurma to mówio hurma wiel’ka kury* WN28 ▲ Hr, W
- indyczę** ‘ts.’. *Indycze* K25 ▲ Hr, W; S obok ukr. *indyczeniátko*
- jagnię** ‘ts.’. *Owieczka mała, jagnie* K25 ▲ Hr, W
- jajko, jajo** ‘ts.’. *Jajka swoje je* K29 ▲ Hr, W; S
- jałówka**, zdr. **jałoweczka** ‘ts.’. *Młoda jałówka, jałoweczka* K25 ▲ Hr, W
- jendyk** ‘indyk’. *Kury je, jendyki je* JS44 © SJPD dawn., SGPK ▲ Hr, W; S obok *indyk*
- kaczę** ‘ts.’. *Kacze wyhupuje sie* JS41 ▲ Hr *kaczątko* obok ukr. *kaczeniátko*, M, W (por. S ukr. *kaczeniátko*)
- kaczka** ‘ts.’. *Kury, kaczkki, gęsi* FP23 ▲ Hr, M, W; S
- kaczor (kaczór)** ‘ts.’. *Kaczur* K25 ▲ Hr, W; S
- klacza** ‘klacz’. *Wu nas kažo, że to kliacza* WN28 © SPXVI, SGPK ▲ Hr
- knur** ‘ts.’. *Knur nazywajo* FP23 ▲ Hr; S
- kobyła**, zdr. **kobyłka** ‘ts.’. *Kobyła to bułana* WN28 ▲ Hr, M, W; S
- kocię**, zdr. **kociątko** ‘ts.’. *Kocie* K78 ▲ Hr; Sat → kot; kocik
- kocik** ‘kotek’. *Kocik* K25 ◇ ukr./ros. zdr. *κ^lomuk* ▲ Hr, M, W → kocię, kot
- kogut** ‘ts.’. *Kogut* K25 ▲ Hr, W; S → kur
- koń**, zdr. **konik** ‘ts.’. *Un dał konika takiego* KZ07 ▲ Hr, M, W; S
- kot** ‘ts.’. *Kot miawczy* FP23 ▲ Hr, M, W; S (por. Sat *kocur*) → kocię; kocik
- koza** ‘ts.’. *Koza beczy* FP23 ▲ Hr, M, W; S
- koziół** ‘koziół’. *Koziół* K25 © SJPD przest., SGPK ▲ Hr *koziół*, W ros. *kozi^lol*
- krowa** ‘ts.’. *Moja krowa* K25 ▲ Hr, M, W; S, Sat
- kur** ‘ts.’. *Idzie siać z kogutem, nu kur pot pachom* JK36 © SJPD książk. i reg.
 → kogut
- kura**, zdr. **kurka** / lm **kury** ‘ts.’. *My kury trzymamo* K25 ▲ Hr, W; S, Sat
- kurczę** / lm **kurczęta** ‘ts.’. *Toże wyjada jakieś kurczęta* FP23 ▲ Hr, W; S (por. M ukr. *kurczata*)
- kwoka**, zdr. **kwoczka** ‘ts.’. *Kwoka siedzi na jajkach* K25 ▲ Hr, W
- locha** ‘ts., też samica dzika’. *W liesie je świni, toże dzika świnią, toże liocha* FP23
 ▲ Hr → świnią

- łajnia** ‘o zwierzęciu ubrudzonym odchodami’. *Łajnia to chudoba, która paskudzi się* WN28 ◇ ukr. dial. *лайняк*
- łoszak** ‘żrebak’. *To loszaki* JK36 © SJPD dawn. z ukr. ◇ ukr. *л'ов'ак* ▲ Hr, M, W; S → łoszę
- łoszę**, zdr. **łoszątko** ‘żrebię’. *Loszontko, może być losze* W78 © SW, SJPD reg. ▲ Hr, M, W; S → loszak
- osiol** ‘ts.’. *Osiol w lesie tożę żyje* FP23 (por. Hr ukr. *oseł*)
- owca**, zdr. **owieczka** ‘ts.’. *Z wowcy szkóra* K25 ▲ Hr, W; S
- pierwiastka** ‘ts.’. *Pierwiastka* K25 ▲ W
- pies** ‘ts.’. *Pies* FP23 ▲ Hr, W; S, Sat obok ukr. *pes* i ros. *pios*
- prosię**, zdr. **prosiątko** ‘ts.’. *Zakłóć jakieś prosię* WN28 • **prosię dzikie** ‘młody dzik’ ◇ ukr. *о'уке попрос'я* ▲ Hr, W; S obok *prosiak*
- psiątko** ‘ts.’. *Małe psiontko* FP23 ▲ Hr, W → psiuczek
- psiuczek** zdr. ‘psiaczek’. *Taki psiuczek czarnejki* MA18 © SWil, SJPD rzadk. reg. ▲ Hr, W (por. S *psiaczek* ‘kret’) → psiątko
- ptactwo** ‘ts.’. *Ptactwo to to drób* K25 ▲ Hr obok ros. *ptica*; S → ptastwo
- ptastwo** ‘ptactwo’. *Tylko ptastwa ma* K25 ◇ ukr. *пт'аство* → ptactwo
- siara** ‘ts.’. *Siara* K25 ▲ W
- stado** ‘ts.’. *To na wowiec stado każo* WN28 ▲ Hr; S → trzoda; czereda
- szpaczka** ‘klacz o ciemnosiwiej sierści’. *Jak kobyła to szpaczka* WN28 ◇ ukr. dial. *шп'ачка*
- szpak I** ‘ts. (koń)’. *Szpak* WN28 ▲ Hr
- świnia** ‘ts.’. *Świnia je* JS44 • **dzika świnia** ‘ts.’ ▲ Hr, W; S → locha
- towar** ‘bydło’. *Siano koszo, towar przypinajo* K29 ◇ ukr. *тов'ар* ▲ Hr, W → bydło; chudoba, chudobina
- trzoda** ‘ts.’. *Nasze zabierali trzody, krowy* FZ14 ▲ W jako nieuz. → stado; czereda
- wół** ‘ts.’. *Byli jakiś woły* FZ14 ▲ Hr, W; S
- żerebiec** ‘ogier’. *To żerebiec* JK36 ◇ ukr. *жереб'ець*, ros. *жереб'ець* ▲ Hr obok *ogier*; S
- żwaczka** ‘pokarm przeżuwany przez krowę’. *Jak krowa żwaczki żwie, to wona zdrowa* WN28 ◇ ros. *жв'ачка* ▲ Hr (por. S ukr. *żujka*)

Zwierzęta dzikie

- bilka** ‘wiewiórka’. *A to bilka* FP23 ◇ ukr. *б'илка* ▲ Hr i W ros. *bielka* → wiewiórka
- borsuk** ‘ts.’. *Borsuk w lesie* FP23 ▲ Hr (por. W i S ukr. *bors'uk*)
- dziki** ‘ts.’. *Kaczki liatajo dzikie* FP23 ▲ Hr, W; S
- jiżak** ‘jeż’. *Je u nas jižak* FP23 ◇ ukr. *їж'ак* ▲ Hr, M, W
- kret** ‘ts.’. *To kret* FP23 ▲ Hr, W (por. S ros. *krot*)
- kupa** ‘kretowisko’. *Kupa* FP23 ◇ ukr. dial. *к'упа* (por. S ukr./ros. *kuczka*)
- latucza mysz** ‘nietoperz’. *U nas to kazali, że liatucza mysz* FP23 ◇ ukr. pot. *лет'юча м'иша*, ros. *лет'учая мышь* ▲ Hr, W
- lis** ‘ts.’. *To lis* FP23 ▲ Hr, W; S obok ukr. *lys*
- lisica** ‘ts.’. *Lisica* FP23 ▲ Hr, W; S

małpa ‘ts.’. *Wołochatyj jak małpa* JS41 ▲ Hr
mysz, zdr. **myszka** ‘ts.’. *Mysz* FP23 ▲ Hr, W; S → *mysza*
mysza ‘mysz’. *Mysza* FP23 ◇ ukr. *м'уша* ▲ W; S → *mysz*
niedźwiedź ‘ts.’. *Wilki, niedźwiedzi* FP23 ▲ Hr, W
oleń ‘jeleni’. *Jest i oleni* FP23 ◇ ukr. *олень*, ros. *олень* ▲ Hr, M, W
szczur ‘ts.’. *Większe od myszy szczur* FP23 ▲ Hr, M, W
tchórz ‘ts.’. *Tchórze je* FP23 ▲ Hr, W
wewiórka ‘wiewiórka’. *Wewiórka* BP22 ▲ W → *biłka*
wilk ‘ts.’. *Wilki, niedźwiedzi* FP23 ▲ Hr, M, W; S, Sat obok ros. *wolk*
wółczyca ‘wilczyca’. *Wółczyca* BP22 ◇ ros. *волчица* ▲ Hr
zając ‘ts.’. *Zajonc u nas każo* K78 ▲ Hr; S
zwierzę / lm **zwierzęta** ‘ts.’. *W liesie zwierzenta* FP23 ▲ Hr, W; S

Ptaki

buziak ‘bocian’. *Buzioki u nas każo* FP23 ◇ ukr. dial. *бузь|ок* ▲ Hr obok *bociąg*
czapla ‘ts.’. *Jedna czaplia* FP23 ▲ Hr *capla*
dzięciol ‘ts.’. *Dzięciol u nas każo* FP23 ▲ Hr, M, W (por. S ukr. *diatel/dziatel*)
gil ‘ts.’. *Takij małyj ptaszek, gil* FP23 (por. Hr ukr. *snihur*)
jastrząb ‘ts.’. *Je jastrzomby* FP23 ▲ Hr (por. W i S ukr. *jastrub*)
kuropatwa ‘ts.’. *Furkajo te kuropatwy skrzydlami* FP23 (por. W i S ros. *kuropatka*)
lastowka ‘jaskółka’. *Lastowki* FP23 ◇ ukr. *л'acmiwka* ▲ Hr ros. *lastoczka*
ptach ‘ptak’. *Ptach* K25 © SW gwar., SGPK ▲ M, W (por. Hr i S *ptak*)
ptaszek, zdr. **ptaszeczek** ‘ts.’. *Takij małyj ptaszek gil* FP23 ▲ M, W
ptaszę / lm **ptaszęta** ‘ts.’. *Bahacio to ptaszenta* K25 ▲ W; S
puchacz ‘ts.’. *Puchacz je* FP23
skawronek ‘skowronek’. *Skawronek liata* FP23 ▲ S (por. W ukr. *z'ajworonok*)
słowik ‘ts.’. *Słowik* FP23 (por. Hr i M ros. *salow'iej* i *solow'iej*, W ukr. *solow'ej*)
soroka ‘sroka’. *Soroka* FP23 ◇ ukr. *cop'oka* ▲ Hr obok *sroka*, W; S
sowa ‘ts.’. *Sowa u nas każo* FP23 ▲ Hr, M, W
szpak II ‘ts. (ptak)’. *Szpaki* FP23 ▲ Hr, W
zazulka I ‘kukułka’. *Zazul'ka liata i gniazda szuka* FP23 © SJPD gwar., SW ◇ ukr. zdr. *зо|з|уль|ка* ▲ Hr obok ros. *kukuszka*, M, W; S *zuzulka* i *zyzulka*

Gady, płazy, ryby

chrobak ‘robak’. *Wu nas każo chrobak* JS41 © SW st.pol., SGPK ▲ Hr, W
czerepacha ‘żółw, szczeżuja’. *U nas czerepachi, u nas nie każo szczeżuji* FP23 ◇ ukr./ ros. *чepen'axa* ▲ Hr, M, W
czerwa ‘robak, który zjada drzewo’. *Czerwa* FP23 © SGPK zdr. *czerwiaczek*, SJPD *czerv* ◇ ukr. *ч'epw'a*, ros. *чepwь* ▲ Hr (por. W ‘larwa pszczoły’)
hołowacz ‘kijanka’. *Je zabiencze jajka i je hołowaczy* KS44 ◇ ros. *голов'астик*
ikra ‘ts.’. *To ikra* FP23 ▲ Hr obok ukr./ros. *ikr'a*, W → *jajko*

jajka lm ‘rybia ikra’. [Ryba] *jajka wodkłada* FP23 ◇ ukr. ¹яйця, ros. ¹яйца
jaszczurka ‘ts.’. *Teraz ni ma jaszczurek* FP23 ▲ Hr, W
karaś ‘ts.’. *Karaś* FP23 ▲ Hr
karp ‘ts.’. *Jiszczce karpy byli* FP23 ▲ Hr obok ukr. *korop*
kobel ‘kiełb’. *Kobel’* FP23 © SGPK ◇ ukr. dial. ¹кобелъ
pajęczynie ‘pajęczyna’. *Pajonczynie* K25 ◇ ukr. *павут¹иння* ▲ W *rawutyunia* (por. Hr *pajęczyna*)
pajak ‘ts.’. *Pajonk* K25 ▲ Hr, W
pijawka ‘ts.’. *Pijawka* K25 ▲ Hr
purchawka ‘ropucha’. *To purchawka* FP23 ◇ ukr. *n¹орхавка* i *n¹урхавка*
rak ‘ts.’. *Raki byli* FP23 ▲ Hr, W
ryba ‘ts.’. *Ryby lapać* FP23 ▲ Hr, W; S
szczupak ‘ts.’. *Szczupaki byli* FP23 ▲ Hr (por. M, W i S ukr./ros. *szczuka*)
ślimak ‘ts.’. *Ślimak* FP23 ▲ Hr, W
węż ‘wąż’. *Jeden węż był* FP23 ▲ Hr i M *wąż*; S
żaba ‘ts.’. *Żaba* FP23 ▲ Hr, W; S
zabięczy ‘zabi’. *Je zabiencze jajka* KS44 ◇ ukr. *ж¹аб¹ячий*
źmija ‘ts.’. *W liesie je źmiji* FP23 (por. Hr ukr. *zmija* i *hadiuka*, M i S ukr. *hadiuka*, W ros. *zmieja*)

Owady

blocha ‘pchła’. *Blochi*, [jedna] *blocha* K25 ◇ ukr./ros. *бл¹оx¹а* ▲ Hr, W → pchła
chrobaczek zdr. ‘światlik’. *Chrobaczki malieńkie świeco sie na ziemi* FP23 ◇ ukr. dial. zdr. *хр¹обач¹ок* (por. W ukr. *świtlacz¹ok*)
fosa ‘osa’. *Fosa kasa* FP23 ▲ Hr, M, W
husiń ‘gąsienica’. *A husiń taka, że na kapuście zjada* K25 ◇ ukr. *з¹уcи¹нь* ▲ W ukr. *h¹usenycia*; S obok *husinica* → oselnia
kliszc ‘szkodnik’. *Kliszcz w welnie* JK36 ◇ ukr. *к¹лищ* ▲ Hr *kleszcz*
kłop ‘pluskwa’. *Kłop* JS41 ◇ ukr./ros. *клоп* ▲ Hr, W *klap*
komar ‘ts.’. *Komar* FP23 ▲ Hr, W; S
komaszka: chlebna komaszka ‘szkodnik zbożowy’. *Je siweńkie to chliebne komaszki* JS44 ◇ ukr. *ком¹ашка: хл¹ібна ком¹ашка*
krząszcz ‘chrząszcz’. *Krząszcz* FP23 (por. W ukr./ros. *chruszcz*)
łyczynka ‘larwa’. *Motyl łyczynki nanosi* BP22 ◇ ukr./ros. *л¹ич¹инка* ▲ Hr, W
mgła, zdr. **mgłeczka** ‘chmara, np. malutkich muszek’. *Mgła to sze je takie malusieńkie jak mgłeczka* JK36 ◇ ros. *мг¹ла*
motyl ‘ts.’. *Motyl, motyli liatajo* FP23 ▲ Hr, M, W obok ukr. *metelyk*, ros. *b¹aboczka* (por. S ukr. *metelyk*)
mól ‘ts.’. *Zawiód sie mól’* JK36 ▲ Hr i W obok ros. *mol*
mucha, zdr. **muszka** ‘ts.’. *To wże muszki widno* JS44 ▲ Hr, W; S
murawel ‘mrówka’. *Murawel’* FP23 ◇ ros. *мурав¹ей* (por. Hr i W ukr./ros. *muracha*)
murawlenik ‘mrowisko’. *Murawlienik* FP23 ◇ ros. *мурав¹ейник*

oselnia ‘gąsienica’. *Osel'nia* FP23 ◇ ukr. dial. *oc'ельня* → *husiń*
pchła ‘ts.’. *To pchła* K25 → *blocha*
pszczola (**pczola**) ‘ts.’. *Je pszczoły* FP23 ▲ Hr, W obok ukr. *bdżoła*; S, Sat
szerszun ‘szerszeń’. *Szerszuny* FP23 ◇ ukr. dial. *u'єpyyyn* (por. Hr i S *szerszeń*)
tarakan ‘karaluch’. *Tarakany* K25 ◎ SJPD reg., SWil z ros. ◇ ros. *mapak'an* ▲ Hr
 (por. W ukr. *targan*)
truteń ‘ts.’. *Trutni, truteń toże* FP23 ▲ Hr, W; S
wsza ‘wesz’. *Wszy, [jedna] jedna wsza* JS44 ◇ ros. *вшиа* / Im *вишу* ▲ Hr, W; S obok
wesz / *weszy*, Sat *wszy* obok ukr. *woszy*
zazulka II ‘biedronka’. *My zazul'ki każem* FP23 ◎ SJPD, SW, SGPK ◇ ukr. dial.
зоз'улька ▲ Hr i W obok ukr./ros. *boża korowka*
żuk ‘stonka’. *Teraz żuki jak krząszcze na baraboliach* FP23 ◇ ukr./ros. *жук* ▲ Hr; S

Odgłosy i czynności zwierząt

beczeć ‘ts.’. *Koza beczy* FP23 ▲ Hr; S
carapać / carapnąć ‘drapać’. *Carapa pazurami* K25 ◇ ros. *цар'анать / царан'уть*
 ▲ Hr
czyścić / wyczyścić ‘kastrować’. *Wyczyści prosie czy byka* K25 ◇ ukr. *ч'истити*
 / *в'ичистити* ▲ S → *kastr'irować*
doić ‘ts.’. *Ja nie wumne dojić krowy* K25 ▲ Hr, M, W; S
dziobać ‘ts.’. [Ptak] *dzioba* FP23 ▲ Hr, W
furkać ‘trzepotać skrzydłami’. *Furkajo te kuropatwy, furkajo skrzydłami* FP23
 ◎ SJPD, SW ▲ Hr *furgać*
giegać ‘gęgać’. [Gęś] *giega, giegocze* FP23 ◇ ukr. *г'єгаму* ▲ Hr → *giegotać*
giegotać ‘gęgotać’. [Gęś] *giega, giegocze* FP23 ◇ ukr. *г'єгом'аму* ▲ Hr → *giegać*
ginać ‘ts.’. *Gineta chudoba* WN28 ▲ Hr, W; S → *zdychać*
gnać ‘ts.’. *Bedziem gnali wże chudobe do domu* JK36 ▲ Hr, W; S → *gonić*
gonić ‘ts.’. *On wse rano goni paść krowy* MA18 ▲ Hr, W; S → *gnać*
hawkać ‘szczekać’. *Pies hawka abo skawuli* WN28 ◎ SGPK z Litwy ◇ ukr. *г'авкату*
 ▲ Hr obok *hawczeć*, W; S
hodować / wyhodować ‘karmić’. *To my hodujem koni* WN28 ◇ ukr. *годув'аму*
 / *в'узоδυв'аму* ▲ Hr, M, W
hodować się ‘żywić się’. *Świni dziki nimi sie hodujo* FP23 ◇ ukr. *годув'амуся*
 ▲ Hr
hukać ‘ts.’. [Świnia] *huka* K25
kastr'irować / wykastr'irować, pokastr'irować ‘kastrować’. *Pokastr'iruje byki, wy-*
kastr'iruje prosie JK26 ◇ ros. ndk/dk *кастр'ировать* ▲ Hr → *czyścić*
kąsać / pokąsać ‘ts.’. *Fosa kąsa* FP23 ▲ Hr, M, W; S
kłuć się / wykłuć się ‘ts.’. *Kluje sie* WN28 ▲ Hr obok ukr. *wylupywać się*
kłuć / zakłuć ‘ts.’. *Świnie klujo* BP22 ▲ Hr, W; S
kodkodakać (się) ‘gdakać’. *Kurka kodkodacze sie* FP23 ◇ ukr. *кудкуд'акату* ▲ Hr,
 M, W → *kokotać*, *traskotać*

- kokotać** ‘gdakać’. *Kura kokocze* FP23 ◊ ukr. dial. *кoкoт|amu* → kodkodakać, tras-kotać
- krakać** ‘rechotać’. *Żaba kraczy* FP23 ◊ ukr. rzad. *кp|якaтu* ▲ Hr, W
- krzyczeń** ‘kwiczeć; skrzeczeć’. *Gdzieś tam każo, że kwiczy, no u nas krzyczy* WN28 ◊ ukr. *кpуч|amu* ▲ W; S
- kukać** ‘ts.’. [Zazulka] *kuka* FP23 ▲ Hr; S
- kwakać** ‘ts.’. [Kaczka] *kwaczy* FP23 ▲ Hr; S
- latać** ‘ts.’. *Skawronek liata* FP23 ▲ Hr, W; S → lecieć
- lecieć I** ‘ts.’. *Pczoła wyliatuje z wulia, lieci w polie* BP22 ▲ Hr, W; S
- lecieć II** ‘okazywać popęd płciowy’. [Jak się mówi, kiedy krowa chce do byka?] *Lieci* JK36 ◊ ukr. dial. *лeт|imu* (por. Hr i S *zrywać się / zerwać się*)
- meczeć** ‘ts.’. *Wowca meczy* FP23 ▲ Hr
- miauczeć** ‘ts.’. *Kot miafczy* FP23 ▲ Hr
- nieść / znieść** ‘ts.’. [Zazulka] *niesie* [jajka], *żeby ktoś wysiedział* FP23 ▲ Hr, M, W; S → nieść się
- nieść się** ‘ts.’. *Kury sie nieso* K29 ▲ Hr; S → nieść
- obleżeć** ‘ts.’. *Wsia szerść obliazła* WN28 ▲ Hr, W
- obskubać** ‘oskubać’. [Kurkę trzeba] *zarombać, obskubać* K25 ◊ ukr. *oбск|yб|amu* ▲ Hr, W → skubać
- paść** ‘ts.’. *Kiedyś ja pasie tu wo krowe* K29 ▲ Hr, M, W; S
- prosić się** ‘ts.’. *Z prosientami będzie, czy prosić się beje* K25 ▲ W
- przetrzymać (przytrzymać)** ‘ts.’. *Przytrzymała byków i miała pol’ze za to* JK36 → trzymać
- ryczeć** ‘ts.’. [Krowa] *ryczy* FP23 ▲ Hr, W
- ryć** ‘ts.’. *Kret ryje* FP23 ▲ Hr, W; S
- rzeń** ‘ts.’. *Koń rze* K25 ▲ Hr; S
- skakać** ‘ts.’. [Żaba] *skaczy* FP23 ▲ Hr, W
- skawulić** ‘skomleć’. *Pies hawka abo skawuli* WN28 ◊ ukr. *скaвyл|imu* ▲ Hr
- skrekotać** ‘skrzeczeć’. *Żaba krzyczy i skrekocze* K25 ◊ ukr. *скpекoт|amu* ▲ Hr obok *skrzekotać*
- skubać** ‘ts.’. *Skubali wu nas każo* K25 ▲ Hr, W; S → obskubać
- stukać** ‘ts.’. *Stuka dziobem* FP23 ▲ Hr, W
- traskotać (się)** ‘gdakać’. *Traskocze, traskocze się* FP23 ◊ ukr. dial. *тpаскoт|imu* → kodkodakać, kokotać
- trzymać** ‘ts.’. *My kury trzymamo* K25 ▲ Hr, M, W; S, Sat → przetrzymać
- wyć** ‘ts.’. *Wil’k wyje pemno* FP23 ▲ Hr
- wysiadywać / wysiedzieć** ‘ts.’. *Chtos wysiedział jij* FP23 ▲ Hr, M, W
- zdychać / zdechnąć** ‘ts.’. *U nas wsio zdycha* FP23 ▲ Hr → ginąć
- żreć** ‘ts.’. *Wsio ji, a jak ze złościo, to žre* K25 ▲ Hr; S
- żwać** ‘przeżuwać’. *Krowa żwaczki żwie* WN28 ◊ ukr. *жyв|amu*, ros. *жeв|ать* ▲ Hr; S *żuwać*

Części ciała zwierząt oraz ich określenia

- bruźny: bruźny koń** ‘koń zaprzężony z prawej strony’. *Tu bruźnyj kuń* WN28 ◇ ukr. *борозний* ▲ Hr *bruzdelny*
- bułany** ‘ts.’. *Bułanyj koń* WN28 ▲ Hr
- chwost** ‘ogon’. *My każem chwost* FP23 © SPXVI, SW gwar., SJPD reg., pot., SGPK ▲ Hr obok *ogon*, W (por. S *ogon*)
- cielna** ‘ts.’. *Cil’na* K25 ▲ Hr; S
- dójki** ‘ts.’. *Dójki* BP22 ▲ Hr; S (por. W *cycki*)
- dziób** ‘ts.’. [Ptak ma] *dziób* FP23 ▲ Hr, W
- gniady** ‘ts.’. *Gniadyj mówio* WN28 ▲ Hr, W *gnidy*; S
- grzebyk** ‘grzebień’. *Grzebyk u nas każo* K29 ▲ Hr
- grzywa** ‘ts.’. [Koń ma na karku] *grzywe* K25 ▲ Hr, W
- kark** ‘ts.’. *Wo to, że na kark sie nazywa...* WN28 ▲ Hr, W; S → *szyja*
- karogniady** ‘ts.’. *Karogniadyj* WN28 ▲ Hr
- kary** ‘ts.’. *To karyj sie nazywa* WN28 ▲ Hr, Mack, W; S
- konięczy** ‘koński’. *Konięczyj gnój* JK36 ◇ ukr. *кон’ячий* ▲ W *koniaczy* → koński
- koński** ‘ts.’. *Końskij gnój* WN28 ▲ Hr, W → *konięczy*
- kopyto** ‘ts.’. *Kopyto* K25 ▲ Hr, W; S
- krowięczy** ‘krowi’. *Krowięczyj gnój* JK36 ◇ ukr. *коров’ячий* ▲ Hr i W *krowiaczy*
- kudłaty** ‘ts.’. *Kudłaty* K25 ▲ Hr
- łapka** ‘ts.’. *To łapka u nas każo* FP23 ▲ Hr, W
- mleczny** ‘ts.’. *Mleczne krowy* JS44 ▲ Hr; S
- morda** ‘ts.’. *I koń, i krowa, i kot, fsio ma morde* K25 ▲ Hr, W; S, Sat
- moroziasty** ‘mroziasty’. *Moroziasty, siwe takie* MN38 ◇ ukr. *морозистий*
- naturystny** ‘narowisty’. *Naturystnyj sie nazywa* WN28 ◇ ukr. *натуристий*
- niuch** ‘węch’. *Niuch* FP23 © SJPD pop., żart. ▲ Hr, M, W
- noga**, zdr. **nóżka** ‘ts.’. *Hyszki, racicu, nóżek z chudoby* WN28 ▲ Hr, W; S, Sat
- pazur** ‘ts.’. *Trzaska zaliżła za pazur* JS44 ▲ Hr (por. W ukr. *paziur*)
- pierze** ‘ts.’. *Pióra u nas, pierzy na poduszki* K25 ▲ Hr, W; S → *pióra*
- pióra** ‘ts.’. *Nabirało się piórow* K25 ▲ Hr, M, W → *pierze*
- podręczny: koń podręczny** ‘koń zaprzężony z lewej strony’. *Z lewej podrenczny sie nazywa* JS41 ◇ ukr. *нідрпучний* ▲ Hr
- prośna** ‘ts.’. *Prośna* K25 ▲ Hr, M, W; S
- raby** ‘pstrokaty’. *Raba* MN38 © SJPD reg., SWil ◇ ukr. *рябий* ▲ Hr, M, W; S
- racica** ‘ts.’. [Krowa ma] *racicy* K25 (por. Hr ukr. *r^latica*)
- rogaty** ‘ts.’. *Bydło to to chudoba ta rogata* WN28 ▲ Hr
- róg** ‘ts.’. *To olieni z rogami* FP23 ▲ Hr, W
- ryży** ‘ts.’. *Ryży* JK36 ▲ Hr obok *rudy*, W; S
- siwy** ‘ts.’. *Moroziasty, siwe takie* MN38 ▲ Hr, W; S
- skrzydło** ‘ts.’. *Furkajo te kuropatwy skrzydlami* FP23 ▲ Hr; Sat
- sprytny** ‘ts.’. *Sprytny* WN28
- szerść** ‘sierść zwierzęcia’. *Szerść* K25 © SW, SJPD reg., SWil ▲ Hr, W; S, Sat

szyja ‘ts.’. *Bykowi zaloży się na szyję to ot jar’mo* WN28 ▲ Hr, M, W; S, Sat → kark
świnięczy ‘świński’. *Świnięczyj* [gnój] JK36 ◇ ukr. свин’ячий ▲ Hr i W *świniaczy*
towarzęczy ‘bydlęcy’. *Towarzęczyj* [gnój] JK36 ◇ ukr. тов’арячий
welna ‘ts.’. *Szerść wyrabiają z welny* BP22 ▲ Hr, W
wołochaty ‘włochaty’. *Wołochatyj jak małpa* JS41 © SJPD reg. ◇ ukr. волох’атиий
 ▲ Hr obok *włochaty*
wymię ‘ts.’. [Krowa ma] *wymnie* K25 ▲ Hr; S
zad, zdr. **zadek** ‘ts.’. *Przodék i zadék* WN28 ▲ Hr; Sat
żądło ‘ts.’. *Żondło* FP23 ▲ Hr obok ukr./ros. *żało*

Miejsce zamieszkania zwierząt

barłóg ‘ts.’. *Jak świnia w barłogu* JS44 (por. Hr ukr./ros. *barłoha*)
chliw, zdr. **chliwek** ‘chlew’. *To chliw* FP23 ▲ Hr, M, W; S i Sat obok *chlew*
dupło ‘dziupła’. *Dupło* FP23 © SGPK ◇ ukr./ros. дупл’о ▲ W *dupł’o*
ferma ‘ts.’. *Na fermie robi* FZ14 ▲ Hr, W
gniazdo, zdr. **gniazdko** ‘ts.’. *Ja nie wim, dzie ona ma gniazdo* FP23 ▲ Hr, W; S obok
kubło
koniusznia ‘stajnia’. *To sie nazywa koniusznia* FP23 © SJPD dawn., reg. ▲ Hr, M;
 S → *stajnia*
kurnik ‘ts.’. *Po kurnikach* JS44 ▲ W; S (por. Hr i M ros. *kuratnik*)
las ‘ts.’. *W lesie zwierzenta* FP23 ▲ Hr, M, W; S, Sat
obora ‘ts.’. *To obora i bydło zapendza sie* WN28 ▲ Hr; S
pasieka ‘ts.’. *Pasieki majo ludzie na łonce* FP23 ▲ Hr, M, W; S, Sat
stajnia ‘ts.’. *To stajnia sie nazywała* FP23 ▲ W; S → *koniusznia*
ul ‘ts.’. *Wul’, wulia, bahato wuliów* FP23 ▲ Hr, M obok *ulik*, W; S

* * *

W słowniku gwary Oleszkowiec na Podolu w ośmiu grupach tematycznych odnotowano 255 wyrazów opisujących świat zwierząt, w tym 75 pożyczek ukraińskich lub/i rosyjskich, co stanowi 29%, i 180 wyrazów rodzimych polskich, co stanowi 71% badanego słownictwa, przy czym 118 wyrazów, czyli 66%, jest wspólnych językom polskiemu i ukraińskiemu. Poświadczono także 12 wyrazów przestarzałych, regionalnych lub/i gwarowych w stosunku do współczesnej polszczyzny (ok. 5%), np. **chwost**, **furkać**, **kłacza**, **koniusznia**, podtrzymywanych wpływem języka ukraińskiego.

Najliczniejsza w opisanym zakresie tematycznym jest grupa „Zwierzęta i ptactwo domowe”. Wśród 60 wyrazów znalazło się 11 zapożyczeń, przeważnie ukraińskich, np. **łajnia**, **żerebiec**, i 49 wyrazów rodzimych polskich, np. **gęsior**, **kocię**, w tym 37 wyrazów wspólnych, np. **baran**, **stado**. Opisana grupa oprócz ogólnych pojęć (np. **bydło**, **drób**) zawiera m.in. określenia konia (np. **deresz**, **kłacza**, **szpak**), krowy (np. **jałówka**, **pierwiastka**), świni (np. **locha**). Bogato przedstawiono nazwy samców, samic i młodych zwierząt, np. **baran** – **owca** – **jagnię**; **byk** – **krowa** – **cielę**; **gęsior** – **gęś** – **gęsię**; **knur** – **świnia** – **prosię**; **kogut**, **kur** – **kura** – **kurczę**; **koń** – **kobyła** –

łoszak – loszę. Nie zawsze jednak te szeregi są jednakowo rozbudowane i wymagają uzupełnienia na szerszym materiale, por. **cap, kozieł – koza, jendyk – indyczę.**

Kolejne grupy są dużo mniejsze. Grupa „Zwierzęta dzikie” liczy 21 wyrazów: 7 zapożyczonych, np. **jiżak, wółczyca**, i 14 rodzimych, np. **niedźwiedź, wilk**, w tym 6 wspólnych, np. **borsuk, szczur.** Grupa „Ptaki” zawiera 17 wyrazów: 4 ukrainizmy, np. **buziok, soroka**, i 13 leksemów rodzimych, np. **dzięcioł, jastrząb**, w tym 6 wspólnych, np. **czapla, szpak.** W grupie „Gady, płazy, ryby” odnotowano 22 wyrazy: 8 zapożyczonych, np. **czerepacha, kobel**, i 14 rodzimych, np. **jaszczurka, pijawka**, w tym 8 wspólnych, np. **karaś, żaba.** Grupa „Owady” jako jedyna z opisanych zawiera więcej zapożyczeń niż wyrazów rodzimych: z 25 wyrazów 16 jest zapożyczonych, np. **blocha, tarakan**, i 9 rodzimych, np. **krząszcz, motyl**, w tym 5 wspólnych, np. **komar, mucha.**

Pod względem wielkości drugą jest składająca się z czasowników grupa „Odgłosy i czynności zwierząt”: wśród 52 wyrazów odnotowano 18 zapożyczeń, np. **hawkać, kodkodakać**, i 34 wyrazy rodzime, np. **miauczeć, prosić się**, w tym 25 wspólnych, np. **dziobać, wyć.** Nieco mniejsza jest grupa „Części ciała zwierząt oraz ich określenia”, która zawiera 46 leksemów: 10 zapożyczeń, np. **naturystny, raby**, i 36 wyrazów rodzimych, np. **skrzydło, żądło**, w tym 24 wspólne, np. **kopyto, morda.** Najmniejsza jest grupa „Miejsce zamieszkania zwierząt” licząca 12 wyrazów: 1 zapożyczenie **dupło** i 11 wyrazów rodzimych, np. **gniazdo, las**, w tym 7 wspólnych, np. **ferma, koniusznia.**

Wśród zapożyczeń zdecydowanie przeważają ukrainizmy: 57 wyrazów (w tym 16 dialektyzmów), co stanowi 76%, zarówno starszej proveniencji (13 wyrazów), jak i nowszej. Większość pożyczek konsekwentnie ulega adaptacji tak akcentuacyjnej i fonetycznej, jak i morfologicznej oraz słowotwórczej, zwykle odbywającej się kompleksowo, np. **kocik, towar, żabięczy.** Zdarzają się także nieadaptowane akcentuacyjnie lub/i fonetycznie zapożyczenia, np. **kastr^lrować, moroziasty.** Warto pamiętać, że niektóre zapożyczenia nie wymagają adaptacji, gdyż ich kształt nie jest sprzeczny z systemem języka polskiego, np. **kłop, żwaczka.**

Współistnienie dwóch, a czasami trzech kodów językowych skutkuje także rozbudowaną synonimią, która występuje na różnych poziomach tak w gwarze Oleszkowiec, jak i w porównaniu z innymi gwarami polskimi na Ukrainie. Ze względu na źródło, z którego pochodzą synonimy, parę synonimiczną albo bardziej rozbudowany szereg synonimiczny mogą tworzyć: wyrazy rodzime, wyrazy rodzime i zapożyczenia, zapożyczenia.

W Oleszkowcach odnotowano 7 par składających się z wyrazów rodzimych, przy tym trzy z nich to wyrazy archaiczne, regionalne lub gwarowe: **ginać ~ zdychać, gnać ~ gonić, kark ~ szyja, locha ~ świnia; cap ~ kozieł, psiatko ~ psiuczek, stajnia ~ koniusznia.** Porównanie z innymi gwarami ujawniło również synonimię ogólnopolskich **kuropatwa** i **szczupak** w Oleszkowcach wobec archaicznych i gwarowych **kuropatka** i **szczuka** w Maćkowcach, Wójtowcach i Siaberce, a także archaicznego i gwarowego **chwośt** w Oleszkowcach i Wójtowcach wobec ogólnopolskiego **ogon** w Hreczanach.

Paralelne użycie wyrazów rodzimych i zapożyczonych w Oleszkowcach odnotowano w 8 szeregach: **bydło** ~ **chudoba** ~ **chudobina** ~ **towar**; **kocię** ~ **kocik**; **koński** ~ **konięczy**; **loszę** ~ **loszak**; **pchła** ~ **blocha**; **mysz** ~ **mysza**; **stado** ~ **trzoda** ~ **czereda**; **wiewiórka** ~ **bilka**. W porównaniu z innymi wsiami poświadczono dodatkowo 21 szeregów. W 7 szeregach wyrazy rodzime zapisano wyłącznie w Oleszkowcach, a w innych miejscowościach ich odpowiednikami są zapożyczenia: **barłóg** ~ **barłoha** Hr; **gil** ~ **snih^lur** Hr; **krząszcz** ~ **chruszcz** W; **osioł** ~ **oseł** Hr; **słowik** ~ **salowi^lej** / **sołowi^lej** Hr, M, W; **racica** ~ **r^latica** Hr; **zmija** ~ **hadiuka** / **zmija** / **zmieja** Hr, M, W, S. W 10 szeregach w innych wsiach są używane tak wyrazy rodzime, jak i zapożyczenia: **dójki** ~ **cycki** W; **drób** W ~ **ptica** Hr; **dzięciół** Hr, M, W ~ **diatel** S; **jastrząb** Hr ~ **jastrub** W; **kurczęta** Hr, W ~ **kurczata** M; **kurnik** W ~ **kuratnik** Hr i M; **motyl** Hr, M, W ~ **metelyk** / **b^laboczka** W; **mól** Hr, W ~ **mol** Hr i W; **skowronek** S ~ **ż^lajworonok** W; **żądło** Hr ~ **żało** Hr. Odwrotną synonimię wyrazu zapożyczonego w Oleszkowcach a rodzimego w innych gwarach odnotowano w 4 parach: **pajęczynie** ~ **pajęczyna** Hr; **soroka** ~ **sroka** Hr; **szerszun** ~ **szerszeń** Hr, S; **wolochaty** ~ **włochaty** Hr. Co ciekawe, ukrajinizm **soroka** rozpowszechnił się niemal we wszystkich gwarach polskich na Ukrainie i tylko w Hreczanach nadal współwystępuje z rodzimym **sroka**.

W relacje synonimiczne wchodzi również zapożyczenia, z których w Oleszkowcach odnotowano 4 szeregi: **husiń** ~ **oselnia**; **czyścić** ~ **kastr^lirować**; **kodkodakać** ~ **kokotać** ~ **traskotać**; **skrekotać** ~ **krzyceć** ~ **krakać**. W porównaniu z innymi wsiami poświadczono dodatkowo 5 szeregów: **łastowka** ~ **łastoczka** Hr; **chrobaczek** ~ **świtlacz^lok** W; **murawel** ~ **muracha** Hr, W; **tarakan** ~ **targan** W; **zazulka** ~ **boża korowka** Hr, W.

Porównanie z innymi gwarami polskimi na Ukrainie wykazało, że z 255 wyrazów w innych miejscowościach używano 221 wyrazów (87%), w tym 54 zapożyczonych (72%) i 167 rodzimych (93%) (tabela 1).

Tabela 1. Badane słownictwo Oleszkowiec na tle wybranych gwar polskich na Ukrainie

GRUPA TEMATYCZNA	OL	INNE GWARY				
		Hr	W	M	S	Sat
		wyraz zapożyczony ~ wyraz rodzimy				
Zwierzęta i ptactwo domowe	60: 11 ~ 49	57: 9 ~ 48				
		51: 8 ~ 43	43: 4 ~ 39	13: 5 ~ 8	35: 7 ~ 28	4: 0 ~ 4
Zwierzęta dzikie	21: 7 ~ 14	20: 6 ~ 14				
		18: 5 ~ 13	16: 5 ~ 11	4: 2 ~ 2	8: 1 ~ 7	1: 0 ~ 1
Ptaki	17: 4 ~ 13	13: 4 ~ 9				
		9: 4 ~ 5	8: 5 ~ 3	5: 1 ~ 4	4: 2 ~ 2	—
Gady, płazy, ryby	22: 8 ~ 14	16: 3 ~ 13				
		15: 2 ~ 13	10: 2 ~ 8	2: 1 ~ 1	3: 0 ~ 3	—

GRUPA TEMATYCZNA	OL	INNE GWARY				
		Hr	W	M	S	Sat
		wyraz zapożyczony ~ wyraz rodzimy				
Owady	25: 16 ~ 9	16: 9 ~ 7				
		15: 8 ~ 7	14: 7 ~ 7	2: 0 ~ 2	7: 3 ~ 4	2: 1 ~ 1
Odgłosy i czynności zwierząt	52: 18 ~ 34	47: 15 ~ 32				
		44: 16 ~ 28	26: 6 ~ 20	8: 2 ~ 6	23: 5 ~ 18	1: 0 ~ 1
Części ciała zwierząt oraz ich określenia	46: 10 ~ 36	41: 7 ~ 34				
		40: 7 ~ 33	24: 4 ~ 20	6: 1 ~ 5	17: 2 ~ 15	6: 0 ~ 6
Miejsce zamieszkania zwierząt	12: 1 ~ 11	11: 1 ~ 10				
		8: 1 ~ 7	9: 1 ~ 8	5: 0 ~ 5	9: 0 ~ 9	3: 0 ~ 3
Łącznie	255: 75 ~ 180	221 (87%): 54 (72%) ~ 167 (93%)				
		200: 51 ~ 149 (78%)	150: 34 ~ 116 (59%)	45: 12 ~ 33 (18%)	106: 20 ~ 86 (42%)	17: 1 ~ 16 (7%)

Najwięcej wspólnych wyrazów odnotowano z pobliską gwarą Hreczan: 200 wyrazów (78%), w tym 51 zapożyczeń (68%) i 149 wyrazów rodzimych (83%). Nieco mniej paraleli poświadczono z gwarą Wójtowiec – 150 wyrazów (59%), w tym 34 zapożyczenia (45%) i 116 rodzimych (65%). Ponad trzy razy mniej wspólnych wyrazów zapisano z pobliską gwarą Maćkowiec – 45 wyrazów (18%), w tym 12 zapożyczeń (16%) i 33 rodzime (18%). Z leksyką mieszkańców drobnoszlacheckiej wsi Siaberka odnotowano wspólnych 106 wyrazów (42%), w tym 20 zapożyczonych (27%) i 86 rodzimych (48%). Najmniej wspólnych leksemów poświadczono z polszczyzną Satanowa: 17 wyrazów (7%), w tym jeden zapożyczony (1%) i 16 rodzimych (9%). Tak niskie liczby z Maćkowiec i Satanowa należy tłumaczyć nierównomiernym materiałem badawczym.

Przedstawiona analiza jest kolejnym krokiem w badaniu słownictwa polskiego na Ukrainie pod względem tematycznym i pozwala na wyciągnięcie wstępnych wniosków na podstawie kilku podobnych opracowań z lat 2017-2021 (tabela 2). Tak więc porównanie siedmiu zakresów tematycznych w różnych wsiach polskich na Ukrainie, w tym świata zwierząt i świata roślin, określeń człowieka, domu i zabudowań gospodarskich, słownictwa kulinarnego, nazw odzieży oraz stosunków rodzinnych, pokazuje, że udział zapożyczeń waha się od 24% do 39%, a wyrazów rodzimych z kolei od 61% do 76%; wśród zapożyczeń zdecydowanie przeważają ukrajinizmy – od 62% do 94%. Z porównania gwar polskich ze sobą wynika, że od 66% do 90% słownictwa się pokrywa, przy czym najczęściej podobieństw wykazują pobliskie gwary.

Należy tu podkreślić, że wszystkie uwzględnione badania dotyczyły rejestrów wyrazów (słowników) i przedstawione dane statystyczne nie odzwierciedlają frekwencji użycia wyrazów w tekstach. Można przypuszczać, że analiza funkcjonowania słownictwa w tekstach, tak obcojęzycznego, jak i rodzimego, przyniesie inne wyniki. Dla porównania – w słowniku chłopskiej gwary Maćkowiec udział wyrazów obcych sta-

Tabela 2. Zestawienie wybranych zakresów tematycznych w kilku gwarach polskich na Ukrainie

Zakres tematyczny: badana gwara (skrót) ¹	Łącznie wyrazów	Wyrazy zapożyczone (Z): ukr. – ros. – ukr./ros.			Wyrazy rodzime (R)	Występowanie w innych gwarach polskich na Ukrainie (Z ~ R)
Świat zwierząt: Ol	255	75 / 29%			180 / 71%	222 / 87%
		56/76%	10/13%	9/12%		55 / 71% ~ 167 / 93%
Świat roślin: W	227	66 / 29%			161 / 71%	182 / 80%
		62/94%	3/5%	1/1%		50 / 76% ~ 133 / 83%
Określenia człowieka: W ~ Dorohań	204	64 / 31%			140 / 69%	135 / 66%
		41/64%	12/19%	11/17%		38 / 59% ~ 97 / 70%
Dom i zabudowania gospodarskie: W	284	69 / 24%			215 / 76%	-
		51/74%	9/13%	9/13%		-
Słownictwo kulinarne: Dorohań	237	73 / 31%			164 / 69%	214 / 90%
		47/64%	5/7%	21/29%		63 / 86% ~ 151 / 92%
Nazwy odzieży: W	123	47 / 38%			76 / 62%	109 / 89%
		29/62%	2/4%	16/34%		36 / 77% ~ 73 / 96%
Nazwy stosunków ro- dzinnych: S	44	17 / 39%			27 / 61%	38 / 86%
		13/76%	-	4/24%		13 / 76% ~ 25 / 93%

¹ Dane podaję w odwróconym porządku chronologicznym: V. Cherniak, *Świat roślin...*, s. 125-138; O. Zakhutska, V. Cherniak, *Określenia człowieka...*, s. 655-673; V. Cherniak, *Dom...*, s. 19-36; O. Zakhutska, *Słownictwo kulinarne...*, s. 325-349; V. Cherniak, *Nazwy odzieży...*, s. 687-708; O. Zakhutska, *Names of Family Relations...*, s. 23-29.

nowi ok. 25%, a w tekstach – jedynie 8%¹⁰, w języku mieszkańców drobnoszlacheckiej wsi Siaberka – 14% wobec 3%¹¹. Takie badania frekwencyjne słownictwa tematycznego na korpusie tekstów staną się przedmiotem dalszych dociekań naukowych.

References

- Budziszewska W., *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*, Wrocław 1965.
- Cechosz-Felczyk I., *Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna*, Kraków 2001.
- Cechosz-Felczyk I., *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*, Kraków 2004.
- Cechosz-Felczyk I., *Uwagi o sytuacji językowej w Oleszkowcach na Podolu*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 1, pod red. J. Riegera, Warszawa 1996.
- Cherniak V., *Dom i zabudowania gospodarskie w polskiej gwarze wsi Wójtowce na Podolu*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 2019, t. LXVII.

¹⁰ A. [Krawczyk-]Wieczorek, *Słownictwo polskiej gwary kresowej na przykładzie Maćkowiec na Podolu. Charakterystyka funkcjonalna* [rozprawa doktorska – komputeropis], Warszawa 2011, s. 155-156.

¹¹ O. Zakhutska, *Polszczyzna...*, s. 168-170.

- Cherniak V., *Nazwy odzieży w Wójtowcach na Podolu na tle określeń w wybranych gwarach polskich na Ukrainie*, „Slavia Orientalis” 2017, t. LXVI, nr 4.
- Cherniak V., *Świat roślin w gwarze wsi Wójtowce na Podolu na tle innych gwar polskich na Ukrainie*, [w:] *Słowiańskie przyjemności 3: Wielojęzyczność*, pod red. E. Solak, B. Popiołek i B. Todorović, Kraków 2020.
- Dejna K., *Gwara Milna*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1956, t. IV.
- Harhala W., *Gwara polska okolic Komarna*, „Lud Słowiański” 1931, II A [przedruk w: *Studia nad polszczyznę kresową*, t. XI pod red. J. Riegera, Warszawa 2004].
- Hrabec S., *O polskiej gwarze wsi Duliby w b. powiecie buczackim*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1955, t. III.
- Język a Kultura*, t. 15: *Opozycja homo – animal w języku i kulturze*, pod red. A. Dąbrowskiej, Wrocław 2003.
- Kempf Z., *Wyrazy „gorsze” dotyczące zwierząt*, „Język Polski” 1985, LXV.
- Krawczyk A., *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*, Warszawa 2007.
- Kremer A., *Słowniczek prowincjonalizmów podolskich ułożony w Kamieńcu Podolskim w 1863 r. (przy pomocy A. Gosławskiego)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, poczet III, t. XVIII (XLI), Kraków, s. 178-259 [przedruk w: *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, pod red. J. Riegera, Warszawa 1999].
- Kurzowa Z., *Polshczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Warszawa – Kraków 1983.
- Łesiów M., *System fonetyczny gwary hutniańskiej*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1957, t. V.
- Modzelewska R., Rieger J., *Słownictwo gwary Satanowa nad Zbruczem*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, pod red. J. Riegera, Warszawa 2008.
- Nepop L., *Leksychni osoblyvosti pol's'kykh hovirok na terytoriyi Khmel'nyts'koyi ta Zhytomyr's'koyi oblastey*, Kyiv 2004.
- Parylak P., *Prowincjonalizmy mowy podolskiej w Drohobyczu i jego okolicach*, „Zbiór wiadomości do Antropologii Krajowej”, wyd. przez Komisję Antropologiczną Akademii Umiejętności w Krakowie, t. 1, Kraków [przedruk w: *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 2, pod red. J. Riegera, Warszawa 1999].
- Rak M., *Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza (na tle porównawczym)*, Kraków 2007.
- Rieger J., *Czego nie wiemy o polszczyźnie kresowej XX i XXI wieku?*, „Slavia Orientalis” 2017, t. LXVI, nr 3.
- Rieger J., *O słownictwie dzisiejszej polszczyzny na Ukrainie i metodach jej badania*, „Prilozi na Oddelenieto za Lingvistika i Literatura na MANU”, br. 37/I/2011, pod red. M. Mirkulovskiej, Skopje.
- Waśkowski K., *Polskie nazwy zwierząt. Studium historycznojęzykowe*, Nowy Targ 2017.
- Wieczorek A., *Słownictwo polskiej gwary kresowej na przykładzie Maćkowiec na Podolu. Charakterystyka funkcjonalna* [rozprawa doktorska – komputeropis], Warszawa 2011.
- Wierzbicka A., *Nazwy zwierząt*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego, Lublin 1993.
- Zakhutska O., Cherniak V., *Określenia człowieka w wybranych wsiach polskich na Ukrainie za Zbruczem: aspekt porównawczy*, „Slavia Orientalis” 2020, t. LXIX, nr 3.

- Zakhutska O., *Names of Family Relations in Petty Nobility Village of Siaberka in Zhytomyr Region*, "Naukovyy visnyk NUBiP Ukrayiny. Seriya: Filolohichni nauky" 2017, nr 272.
- Zakhutska O., *Polszczyzna drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu. Słownictwo*, Warszawa 2015.
- Zakhutska O., *Słownictwo kulinarne gwary polskiej wsi Dorohań w Żytomierskiem*, „Slavia Orientalis” 2018, t. LXVII, nr 2.

NOTA O AUTORCE

Оксана Захуцька – PhD, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine), Київ. **Najważniejsze publikacje:** **monografia:** *Polszczyzna drobnoszlacheckiej wsi Siaberka na Wołyniu. Słownictwo*, Warszawa 2015. **Wybrane artykuły:** (we współaut. z V. Cherniak) *Określenia człowieka w wybranych wsiach polskich na Ukrainie za Zbruczem: aspekt porównawczy*, „Slavia Orientalis” 2020, t. LXIX, nr 3, s. 655-673; *Słownictwo kulinarne gwary polskiej wsi Dorohań w Żytomierskiem*, „Slavia Orientalis” 2018, t. LXVII, nr 2, s. 325-349; *Ukrainian and Russian Borrowings in Polish of the Petty Nobility Village of Dorohan in Zhytomyr Region*, «Міжнародний філологічний часопис» 2019, № 10 (1), с. 43-50; *Jeszcze o słownictwie kresowym (próba porównania idiolektów szlacheckich i chłopskich na Podolu)*, „Język Polski” 2011, rocznik XCI, nr 5, s. 352-363.

ORCID: 0000-0002-9766-0683

Email: oksana.zov@gmail.com